

God is groter

In de kerk - uit de kerk

WegWijs

bijbel
studie
bond
lezenlerenleven

januari februari 2023 | jaargang 77, nr. 1

4 In de kerk... | Chris van Zwol

God is groter dan kerkverlating Met gevaar voor eigen leven zocht Elia keer op keer Achab op om hem en het volk terug te brengen bij God. Het was tevergeefs. Elia raakt moedeloos en vlucht weg naar de Horeb. De leegloop van de kerken maakt ook ons soms moedeloos. Zijn wij te kleingelovig?

8 ...uit de kerk | Anja Moesker

Hoe beleven ouders de kerkverlating van hun kinderen? Anja Moesker beschrijft de ervaringen van 26 ouders uit de GKv en NGK. De overheersende gevoelens bij vrijwel alle ouders waren teleurstelling en schuld. Ouders waren teleurgesteld in zichzelf, soms in God en in de kerk.

12 Veranderen van kerk | Gertjan Oosterhuis

Gertjan Oosterhuis besteedde in zijn onderzoek aandacht aan vragen als: waarom van een gereformeerde kerk naar een evangelische gemeente gaan. Hij geeft vier redenen voor vertrek aan. Hij ziet graag dat beide groepen christenen niet langs elkaar heen leven, maar van elkaar leren.

16 Kerkverlating? Vergeet het maar | Huib Noordzij

En zó voort De gereformeerde kerk in de 17e eeuw was een volkskerk met leden uit alle sociale lagen van de samenleving. In de "concurrentie" met andere godsdienstige gezindten werd gestreden op het scherpst van de snede. Toch werd er in de praktijk kerkelijk wel geshopt, omdat men twijfelde of omdat familie ergens anders lid was.

Verder

Gedicht Hoe zacht een mens kan vallen	11
Met luide Trom(p) Lea	15
Verbeelding verwoord Spel tussen licht en stenen	18
Aan het Woord Van sabbat naar zondag	20
Boeken	21
Op de klank af Je bent jong en je wilt wat	22
InZicht Lekkum	24
Multimediaal	26
In het volgende nummer	27

*Laten we zonder te wankelen datgene blijven belijden waarop we hopen, want hij die de belofte heeft gedaan is trouw
Hebreeën 10 : 23*

Een vorm van opwekking?

Een themanummer over kerkverlating. Een onderwerp dat leeft en dat om bemoediging vraagt. Dat valt duidelijk te lezen. Recent zijn cijfers gepubliceerd waaruit naar voren komt dat Nederland verder 'ontkerkelijkt'. Juist nu het Nederlands elftal geloviger is dan ooit.

Kerkverlating is niet voorbehouden aan jongeren, maar in die groep wel het meest voelbaar. Tien jaar geleden sprak ik al eens over 'ondergrondse ontkerkelijking'; de leden zijn er nog wel, maar zijn eigenlijk al afgehaakt. Lid op basis van geloof of cultuur?

Er zijn verschillende redenen waarom mensen lid zijn van een kerk. Los van traditie en geloof, zijn er grofweg vier soorten leden: de doordenkers, de belevers, de dieners en de ontmoeters. Om leden zich thuis te laten voelen is het belangrijk dat ze kunnen aansluiten vanuit wat voor hen passend is. Voor de exegetische laag in de preek of voor de aandacht rond de koffie.

*Er voor elkaar te zijn...
voor wie komt, voor wie
gaat en voor wie blijft*

Voor leden van de kerk zijn sfeer en cultuur belangrijk. Hoe belangrijk is het geloof zelf dan eigenlijk? Wanneer jongeren belijdenis doen nuanceren ze steeds vaker dat ze ja zeggen tegen God, maar niet tegen de kerk.

Hoewel dit vanuit de kerkhistorie misschien wat schuurt, is het wellicht een vorm van opwekking. Niet de kerk of cultuur staat centraal, maar juist het geloof zelf. Daarmee is het ook helpend om onderscheid te maken tussen kerkverlating en Godverlating.

Is de kerk de organisatie, het instituut, of zijn het de leden, het organisme? Beide kunnen niet zonder elkaar. De leden hebben daarom een belangrijke rol om samen dat lichaam te zijn. Er voor elkaar te zijn, in vreugde en vooral bij verdriet. Voor wie komt, voor wie gaat en voor wie blijft. De leden mogen er ook zijn voor alle mensen er omheen. Want van de kerk mag in de samenleving een warm getuigenis uitgaan; in de kerk en uit de kerk.

*Dirk-Albert Prins
één van de twee voorzitters van Steunpunt Bijbelstudie*

God is groter dan kerkverlating

Elia heeft alles gegeven.

Als woordvoerder van de HEER heeft hij de degens gekruist met het meest beruchte koningspaar uit Israëls geschiedenis, Achab en zijn heidense vrouw Izebel. Van Achab wordt gezegd dat hij het bonter maakte dan alle koningen voor hem. Op ingeven van Izebel werd Baäl de officiële god van het tienstammenrijk. Het geduchte duo liet zich door niets of niemand tegenhouden en ging letterlijk over lijken. Toch ging Elia keer op keer met gevaar voor eigen leven bij de koning op bezoek om hem en het volk terug te brengen bij de God van Israël.

Maar de moeite is tevergeefs. Je kunt wel woorden van de HEER spreken, als je hoorders geen reflectievermogen bezitten zullen ze niet luisteren. Als God het land straft met hongersnood krijgt Elia, de onheilsprofeet, de schuld. Zelfs nadat Elia op de Karmel de macht van God bekrachtigde met vuur uit de hemel, bracht dat Achab en Izebel niet op de knieën. Sterker nog, Izebel was zó woest dat Elia de baälpriesters had laten ombrengen dat ze zwoer hem te vermoorden.

Daarop vlucht Elia weg, de woestijn in. Hij is moedeloos en verlangt naar de dood. Veertig dagen trekt Elia door de woestijn, naar de berg Horeb, de berg waar ooit Gods wet aan Mozes werd overhandigd. Daar verbergt hij zich in een grot, ver van de koning en zijn agressieve vrouw, dicht bij de God die hij dient. God vraagt: "Wat doe je hier Elia?" Elia antwoordt: "Ik heb me met volle overgave ingezet voor de HEER, de God van de he-

melse machten, maar de Israëlieten hebben uw verbond met hen naast zich neergelegd, uw altaren verwoest en uw profeten gedood. Ik ben als enige overgebleven, en nu hebben ze het ook op mijn leven voorzien." (1 Kon. 19:9-10) Elia ziet geen toekomst meer in de leeggelopen kerk, het volk van God.

Elia ziet geen toekomst meer in de leeggelopen kerk, het volk van God

Leegloop doet wat met je, nietwaar? Het Sociaal Cultureel Planbureau rapporteert om de tien jaar over de godsdienstigheid in Nederland. Door theoloog Stefan Paas wordt dat niet voor niets de tienjaarlijkse koude douche genoemd. Van het jaar maakte het SCP bekend dat atheïsten en agnosten in de meerderheid zijn. 'Nederland is geen gelovig land meer', zo luidde de eerste zin. Voor de meesten van ons is dit geen ver-van-mijn-

bed-show. Wij voelen de pijn in onze eigen gemeenten en gezinnen.

Net als Elia geven we alles om het tij te keren. Het aantal nieuwe initiatieven is haast oneindig. Van pioniersplekken tot aan kliederkerk, alles wordt uit de kast gehaald om mensen erbij te betrekken. Middagdiensten worden proeftuinen om de terugloop tegen te gaan, geld wordt vrijgespeeld voor kinder- en jongerenwerkers en boeken worden volgeschreven over vernieuwing van de kerk. Aan initiatief geen gebrek. Maar is het geen vergeefse moeite? Wat levert al die inspanning op? Tegen welvaart en beleving kan God blijkbaar niet op. De tegenaanval van de kerk heeft nog geen massale bekering onder Nederlanders teweeggebracht. De leegloop zet door en maakt soms moedeloos.

Maar is er reden tot moedeloosheid en paniekvoetbal of zijn we net als Elia te kleingelovig? Net als Elia zien wij vaak geen perspectief meer.

Deze Bijbelstudie is een verwerking van de hoofdstukken 1 Koningen 16-19 over het leven van Elia. Elia de profeet leefde in de negende eeuw voor Christus. Een eeuw later dan de beroemde regeringsperiodes van David en Salomo. In die honderd jaar was het rijk uiteengevallen in een tienstammen rijk, Israël, en een tweestammenrijk, Juda. Elia werkte in het tienstammenrijk. Achab had een soort namaaktempel gemaakt in Samaria. Na de ballingschap hadden de achterblijvers – een mengvolk van Joden en andere volken – in Samaria nog steeds hun tempel. Vandaar de haat en nijd tussen Joden en Samaritanen over wie de ware godsdienst aanhing.

*Moeten wij het voor Hem opnemen
om de kerk te redden?*

Kerkgebouwen worden afgestoten en onze inspanningen brengen geen keer. Maar waar is God in dit verhaal? Moeten wij het voor Hem opnemen om de kerk te redden? *Bestaat Hij alleen bij gratie van onze inzet...?*

...of bestaan wij bij gratie van God?

God vraagt: "Elia, wat doe je hier?"

Elia beklagt zich, waarop God hem naar buiten roept om voor Hem te verschijnen. Wat volgt zijn krachtige natuurverschijnselen: een sterke wind die rotsen splijt, een aardbeving en vuur. Hoe machtig deze natuurver-

Elia moest leren groot te blijven denken van God, ondanks dat de meerderheid God kleineert

schijnselen ook zijn, God is er niet in aanwezig. Maar als er een zacht briesje opsteekt, verbergt Elia zijn gezicht in zijn mantel omdat God nu wél aanwezig is. Het is alsof God met dit briesje duidelijk maakt dat Hij niet voldoet aan onze verwachtingen. Bij God denken we aan groot, aan macht, aan impact, precies die grote natuurverschijnselen, maar in het briesje toont God zijn ware soevereine macht. 'IK BEN DIE IK BEN' is mijn Naam en ik ga mijn ongekende gang met dit koppige volk. God blijft

trouw ondanks Israëls ontrouw. God voltooit zijn plan wel voor en door mensen, maar is niet afhankelijk van mensen. Het is dat kleine briesje van Gods soevereine macht dat vooruitwijst naar het hoogtepunt van Gods verlossingsplan.

Elia verschijnt in het Nieuwe Testament nog eenmaal, samen met Mozes, de grote wetgever. De Wet en de Profeten zijn vertegenwoordigd op de berg waar Jezus, Gods Zoon, wordt verheerlijkt in goddelijk wit. Zijn stralende glorie vervulde de drie aanwezige leerlingen met grote angst (Mar. 9:6), maar het was *diezelfde* glorie die schitterde in de duivelse duisternis van het kruis (Joh.13:31).

Toen werd Gods grootheid zichtbaar in nederige en opofferende liefde. Liefde die tot het uiterste ging voor ondankbare mensen (Joh.13:1).

God weigert koppig zijn eigenwijze mensen te vergeten. Het is die liefde waarom ik lid ben van de kerk. Niet de kerk met haar oplossingen houdt mij erbij, maar God houdt mij bij de kerk door zijn koppige liefde. Voor een tweede keer herhaalt God de vraag: 'Elia, wat doe je hier?' Weer herhaalt Elia zijn moedeloze treur-zang. God gaat er niet op in maar geeft hem een opdracht: Elia moet twee koningen aanstellen en Elisa als zijn opvolger zalven. Elia is niet de laatste der Mohikanen. God zelf heeft

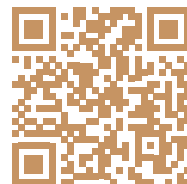
ervoor gezorgd dat 7000 mannen trouw zijn gebleven aan de HEER, mensen die niet wilden buigen voor Baäl. Dit getal is een briesje vergeleken met de ongelovige meerderheid, het is een vol getal, vol van Gods grotere plaatje: 'God houdt zijn kerk in leven, hoe ook bespot, verdrukt.' Elia moest leren groot te blijven denken van God, ondanks dat de meerderheid God kleineert. Blijf jij maar trouw op je plek en verdraag net als Ik de tegenwind. Nog zijn er mensen te winnen voor Jezus. Zolang de laatste dag niet is aangebroken, heeft God geduld met de mensheid. Net als aan Elia stelt God jou en mij de vraag: wat doe je hier?

.....

Chris van Zwol is predikant van de Noorderkerk in Spakenburg en redacteur van dit blad.

Luistertip:
'My Song is Love Unknown'

*Met liefde ongekend treedt
Hij mij tegemoet
Wie arm aan liefde is leeft tóch
van zijn tegoed
Waarom zoekt Hij met liefde zoet
mijn vlees en bloed,
omarmt Hij mij?*

Samenvatting

De profeet Elia ziet geen toekomst meer in Gods volk, de kerk. Als al zijn werk vruchteloos blijft en het volk zich niet bekeert tot God, wil hij het liefst stoppen en sterven. Chris van Zwol trekt de lijn door naar onze tijd. Nederland is geen gelovig land meer. Ondanks allerlei initiatieven boekt de kerk geen winst. Zo makkelijk ontnemt dat alle moed. Maar God verrast Elia door niet te verschijnen in natuurgeweld maar in een zacht briesje. Daarmee bemoeit God ons vandaag: God houdt zijn kerk in leven, hoe ook bespot, verdrukt.'

HOOFD

- » Zoek eens iets op over de actuele statistieken rond kerkverlating en het overgaan naar een andere kerk.
- » Als dierbaren om je heen niet meer geloven, kan het woord 'goddelozen' in de Bijbel gaan schuren. Wat voor mensen worden hiermee bedoeld? Lees bijvoorbeeld Job 24:9, Psalm 7:10, 73:1-12, Spreuken 4:14-17, Jesaja 55:7, Handelingen 2:23, Judas 4. Wie zijn de goddelozen vandaag? En zijn ze te vergelijken met de kerkverlaters of niet-gelovigen van tegenwoordig?
- » Lees 1 Koningen 19. Wat vertelt dit verhaal over mensen? Wat vertelt dit verhaal over God?
- » Lees Johannes 6. Mensen reageren verschillend op Jezus, en ook op verschillende manieren afwijzend. Wat herken je? Wat vind je moeilijk? Wat verrast je?
- » Lees Job 1:4-5 en 1 Korintiërs 7:12-16. Welke lessen en welke troost bieden deze teksten?

HART

- » Heeft het feit dat de kerkverlating toeneemt invloed op jouw geloof en je vertrouwen op God? Hoe?
- » Veel mensen kennen dierbaren die niet meer naar de kerk gaan. Is dat bij jou ook zo? Vind je het makkelijk of moeilijk om daarover te praten? Waarom? Herken je iets van de begrippen Teleurstelling, Schuld, Verwarring, Boosheid? Of zou jij andere woorden kiezen? Heb je steun ervaren van de gemeente?
- » Lees 1 Koningen 19. God is aanwezig in de zachte bries en in de 7000 die hun knieën niet voor Baäl hebben gebogen. Waar zie je God vandaag aanwezig?
- » Veel ouders geven zichzelf, de kerk of anderen de schuld als kinderen niet meer naar de kerk gaan. Is er altijd sprake van schuld?
- » 'De kerk heeft alles gegeven.' Is dat zo?
- » Chris van Zwol beschrijft hoe Gods koppige, nederige en opofferende liefde ten volle zichtbaar werd in Jezus. Hoe kan die liefde ons helpen om te luisteren naar de kritiek van kerkverlaters en om te blijven bouwen aan de aangevochten kerk?

HANDEN

- » Hoe zou je in gesprek kunnen komen met mensen die niet meer naar de kerk gaan? Wat zijn goede vragen? Wat is een goede houding?
- » Iemand vraagt je waarom het zo belangrijk is om naar de kerk te gaan. Wat zou jij zeggen? Misschien kun je dit soort gesprekken met elkaar oefenen.
- » Hoe kun je ouders van kinderen die niet meer naar de kerk gaan steunen?
- » Hoe zorg je ervoor dat je niet al het contact verliest met kerkverlaters? Waarom is dat belangrijk?
- » Je zou het gedicht 'Beste Klaas' → van Rikkert Zuiderveld kunnen lezen.
- » Elia kreeg een concrete opdracht mee om nieuwe koningen en zijn opvolger aan te stellen. Chris sloot zijn artikel af met: 'Wat doe je hier?' Welke opdracht heeft God voor jou op de plek die Hij jou gegeven heeft?

- *Degenen die ons verlaten, voelen niet de pijn van het afscheid; de achterblijvers lijden.* -
Henry Wadsworth Longfellow

Tekortgeschoten?

“We zagen het niet aankomen dat onze zoon de kerk, God zou verlaten. Hij heeft het ook altijd binnengehouden en ertegen gestreden. Hij heeft er wel met studenten over gesproken, hoorde ik achteraf. Wilde een gesprek hebben, vertelde: ik geloof niet meer. Een schok die we absoluut niet zagen aankomen. Niet het beste gesprek van je leven, of wel? Daarna nog eens naar hem toe gegaan, om eens goed naar hem te luisteren.

Toen vertelde hij dat hij er enorm mee geworsteld had. Hij zei ook: ‘Ik heb gebeden om het geloof te behouden’, en hij heeft dat niet behouden. Dat zet je aan het denken: bid en u zal gegeven worden.... Hij bidt en toch niet. Ik neem het mijn zoon niet kwalijk dat hij deze keuze heeft gemaakt. Gestreden en ten onder gegaan. Hij heeft misschien wel last van zijn verstand gehad. Hij wil het kloppend krijgen. Wat heb ik overgehouden: boosheid, frustratie of onmacht richting de kerk. Voor deze leeftijd is er eigenlijk niets. De gereformeerde studentenvereniging gaf hem niet de goede steun, op die leeftijd twijfelen heel veel studenten. Dus dat is een beetje, ja noem het maar zo, frustratie, ... naar de kerk. Noem het maar onmacht naar de kerken toe.”

An het woord is een vader waarvan een zoon de kerk heeft verlaten. Veel kerkgaande ouders in Nederland hebben hiermee te maken. Vrijwel iedereen kent wel ouders in zijn/haar omgeving, waarvan kinderen niet meer naar de kerk gaan. Toch wordt er niet veel over gesproken binnen de kerkelijke gemeenten. Daartoe zou wel aanleiding zijn, want de landelijke cijfers van daling in ledentallen van kerken liegen er niet om. Vrijwel alle kerken verliezen leden, ook de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKv) en de Nederlands Gereformeerde kerken (NGK). Zowel landelijk als internationaal wordt hiernaar onderzoek gedaan en worden er allerlei oorzaken voor aangegeven. Echter, in die onderzoeken staan nooit de ouders centraal: hoe beleven zij de kerkverlating van hun kinderen en wat zien zij als oorzaken hiervan? In dit artikel neem ik u mee in de ervaringen van 26 ouders uit de

GKv en NGK met kind(eren) die de kerk verlaten hebben. Binnen twee GKv en twee NGK-gemeenten zijn ouderbijeenkomsten geweest waar we over deze kerkverlating van volwassen kinderen gepraat hebben. Het zal blijken dat de gemeente van belang is voor ouders die met kerkverlating van hun kinderen te maken hebben.

De vader uit de intro verwoordt al enkele gevoelens zoals schrik, twijfel, en boosheid. Andere ouders voegden daar emoties aan toe zoals angst, verdriet, zorg en eenzaamheid. De overheersende gevoelens die bij vrijwel alle ouders voorkwamen en/of door hen herkend werden, waren teleurstelling en schuld: *“Wat hadden we anders kunnen doen? Waarin zijn wij tekortgeschoten, wat is er fout gegaan in de opvoeding dat onze kinderen zich niet meer verbinden aan de kerk, en ook niet meer geloven in God?”* De teleurstelling betroffen het kind,

zichzelf, God en de kerk en ging in meerdere gevallen gepaard met andere emoties zoals boosheid, schaamte, jaloezie of, zoals bij de vader in de intro: frustratie en onmacht. De ouders waren teleurgesteld in zichzelf, want ze ervoeren een gevoel van tekortschieten en falen, schaamte en jaloezie. Bij hen had de godsdienstige opvoeding niet het gewenste effect gehad. Daarvoor schaamde een aantal zich en waren ze jaloers op de gemeenteleden *“die keurig met al hun kinderen in de kerk zaten en mijn kinderen zaten er dus niet en daarvoor schaamde ik me, we waren net in een nieuwe gemeente en ik dacht: wat zullen de mensen hier wel van vinden”*. De teleurstelling betrof ook God, want de meeste kinderen hadden gezocht, maar niet gevonden. *“De jongste is eindeloos op zoek geweest naar God, en heeft God nooit ervaren. Ik vind dat echt heel erg en ben daar ook boos over”*. En wat betekent het dan:

*Zolang je in een clubje zit
met gelijkgestemde mensen,
dan is het allemaal prima,
maar als je daar niet meer
bij hoort, dan val je
buiten de groep*

“Bidt en u zal gegeven worden, zoekt en gij zult vinden? Hij heeft gebeden en gezocht en het niet ontvangen”.

Men was teleurgesteld in de kerk, bijvoorbeeld ten aanzien van niet passend pastoraat, zoals de vader van de intro. Een andere vader noemde dat er binnen de kerkelijke gemeente te veel rekening werd gehouden met ouders: *“Ouderen zeggen wel wat ze van iets vinden, maar jonge mensen zeggen het met de voeten”*. De betrokkenheid van de gemeente werd door vrijwel alle ouders gemist, zoals een moeder vertelde: *“Onze kinderen werden tegelijkertijd afgelezen dat ze zich onttrokken. En dan loop je daar in die hal, en op een gegeven moment één persoon sprak me aan. En dan zeggen we ‘wat zijn we een fijne gemeente’, en dan denk ik, oh... en kan ik wel janken. Dan voel je je zo eenzaam”*.

Vrijwel alle ouders ervoeren schuld en noemden: te weinig over het geloof gepraat, te veel afwezigheid van de

vader, omstandigheden binnen het gezin zoals ziekte van de vader, echtscheiding en het vaak verhuizen. De meeste ouders werden niet concreet en zochten factoren buiten zichzelf. Zoals een moeder die zei: *“Mijn echtgenoot en ik willen steeds een schuldige aanwijzen”*.

Wat betreft de factoren die ze aan anderen toeschreven, werd men wel concreet: het sociale klimaat, de leer en taal van de kerk, en de afwezigheid van leeftijdsgenoten en rolmodellen. Het sociale klimaat binnen de gemeenten werd door alle ouders genoemd, zoals gebrek aan ruimte voor diversiteit, te weinig onderlinge betrokkenheid en openheid. Bij diversiteit werd gedacht aan het hebben van twijfel, een afwijkende mening, een beperking of een andere geaardheid. Niet elke jongere voelde zich volgens de ouders gehoord en serieus genomen in de vragen die voor hem/haar essentieel waren: *“Zolang je in een*

clubje zit met gelijkgestemde mensen, dan is het allemaal prima, maar als je daar niet meer bij hoort, dan val je buiten de groep”. Het ‘gezien’ worden om wie ze zijn, werd bij veel jongvolwassenen gemist, aan de andere kant werd het ‘wel gezien worden’ soms ook ervaren als sociale controle: *“mijn kind wil nu niet meer naar de kerk juist omdat ze het idee heeft dat mensen iets van haar willen, of dat ze zeggen dat ze blij zijn dat ze er is en dat weerhoudt haar”*. Door de vele contacten die de meeste jongeren hebben buiten de kerk, en waar ze wel gezien worden, is de drempel om de kerk te verlaten lager geworden dan vroeger: *“Eigenlijk zouden ze iets moeten missen, een warm nest, maar ze missen niets”*.

Wat betreft de leer van de kerk vroegen twee vaders zich af of het verhaal dat verteld wordt relevantie heeft voor de jongeren van nu: *“wij geloofden om in de hemel te komen, en dat is niet*

meer relevant voor ze". Twee ouders vonden het verhaal niet confronterend genoeg: "Confronteer je wel? Het hele softe zeg maar, alleen maar zeggen 'God is er voor jou', ik denk niet meer dat dat binnenkomt. Want dan word je alleen maar teleurgesteld".

Ten aanzien van de taal van de kerk stelde een vader: "Er is vervreemding van het kerkelijk jargon. Het is onbegrijpelijk voor hen. Als we geestelijk te lui zijn om ons verhaal aan te passen, moeten we ook niet miepen als ze vertrekken."

De afwezigheid van leeftijdsgenoten

Eigenlijk zouden ze iets moeten missen, een warm nest, maar ze missen niets

en het, voor bepaalde jongeren, niet passende jongerenwerk zagen ouders als factor waardoor er weinig binding met de kerk was gegroeid. Ervaringsgericht jongerenwerk paste niet bij iedere jongere en het programma sloot voor een aantal niet aan bij de vragen die ze hadden. "Het is elk jaar weer hetzelfde, seks en drugs enzo". Andere jongeren waardeerden juist de bijeenkomsten. Een aantal ouders vroeg zich af: "Kan iedere jongerenwerker het 'waarom' van het geloof wel verklaren?" Onvoldoende rolmodellen in de kerk

en het gemis aan intergenerationeel contact werd als een factor gezien. Volgens een moeder vond haar dochter de mensen in de kerk "zo braaf en saai" en dat was niet de verwachting die de dochter had van haar eigen leven. Rolmodellen, waaronder jongerenwerkers, "kunnen te enthousiast zijn over hun eigen geloof, en dat kan bedreigend zijn voor twijfelende en zoekende jongeren". Wat betreft het intergenerationele contact "laat ouderen maar vertellen wat God deed in hun leven, en dan met ups en downs, het authentieke eerlijke verhaal!"

Deze veelheid aan ervaringen leidde bij sommige ouders tot verwarring over bepaalde leerstellingen van het geloof.

"Vroeger wist ik precies wat de hel was. Nu ben ik daarover in verwarring. Als je gelooft ga je naar de hemel, als je niet gelooft ga je naar de hel. Nu ga je zelf ook twijfelen." Het wordt concreet. Als het abstract is, klopt het, maar als het dichtbij komt, ga je twijfelen. Meerdere ouders vertoonden verwarring over bepaalde zaken die ze altijd geloofd hebben en die nu aan het wankelen zijn, doordat ze in volle hevigheid op hen afkomen. Zoals de moeder die zei: "dat je ook wel eens bij jezelf na zit te denken wat betekent dat nou voor hun toekomst? Maar ja, daar denk ik maar niet te veel aan, want dat weet je toch niet". En een vader: "Ik

was iemand die sterk aan zekerheden vastheid. Dat overboord gegooit. Alleen Jezus Christus. Daar klamp ik aan vast in de hoop dat Hij de enige is die hen kan bereiken".

Deze laatste vader verwoordde het gevoel van vrijwel alle ouders die aanwezig waren: ondanks verwarring en twijfel bleven ze allen hun hoop stellen op God. Zoals een vader stelde: Gods liefde is ondoordringelijk.

Anja Moesker is onderwijskundige en doet, in het kader van een PhD-traject aan de Theologische Universiteit Apeldoorn, onderzoek naar het 'waarom' en 'hoe' van kerkverlating door millennials, die opgegroeid zijn binnen de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt en de Nederlands Gereformeerde Kerken

Anja Moesker schreef nog een tweede artikel: 'Wat kan de gemeente doen voor ouders en potentiële kerkverlaters?' Scan de QRcode om verder te lezen.

steunpuntbijbelstudie.nl/uit-de-kerk

Samenvatting

Veel kerkgaande ouders in Nederland hebben te maken met eigen kinderen die niet meer naar de kerk gaan. Daar wordt niet veel over gesproken. Er zijn meerdere onderzoeken, maar daarin staan nooit de ouders centraal. Hoe beleven zij de kerkverlating van hun kinderen en wat zien zij als oorzaken hiervan? Anja Moesker deelt met ons de ervaringen van 26 ouders uit de GKv en NGK met kinderen die de kerk verlaten hebben. Ze verwoorden gevoelens als schrik, twijfel, boosheid, soms angst, verdriet en eenzaamheid. Overheersende gevoelens waren bij velen teleurstelling en gevoelens van schuld. Teleurgesteld in zichzelf, in God en de kerk.

- Hoevelen die binnen de kerk zijn, zijn daarbuiten, en hoevelen die erbuiten zijn, zijn binnen. -
Augustinus

HOE ZACHT EEN MENS KAN VALLEN
(amazing grace)

*Wie weet hoe zacht, hoe zacht een mens kan vallen
wanneer hij op zijn vlucht wordt onderschept,
of eenmaal, als de vloed is weggeëbd,
bedekt met zeewier, zand en zoutkristallen*

*gevonden wordt? Wie weet waar je kunt stranden
wanneer je als een blinde drenkeling,
een aan zichzelf verloren enkeling
wordt opgeraapt, en valt in zachte handen?*

*Spreek het niet uit, je weet het antwoord niet.
Misschien kun je nog zingen: een ballade
waarin je heel je zwerftocht overziet,*

*je dwalingen, de golfslag van het kwade?
Zing dan zo hard je kunt dat ene lied:
hoe zacht een mens kan vallen, in genade.*

Rikkert Zuiderveld

In de kerk, uit de kerk: veranderen van kerk

Het klinkt wat dramatisch om over een uittocht te spreken. Maar zo hebben veel gereformeerde kerken het wel beleefd. Het ene gezin na het andere vertrok, vaak mensen met opgroeiende kinderen, die actief meededen in de gemeente.

Wanneer je kijkt naar de cijfers van een aantal kerkgenootschappen, dan blijkt dat de uitstroom rond 2000 op gang is gekomen, en sindsdien is gegroeid. Een voorbeeld: in de periode 1972 – 1995 verlieten jaarlijks zo'n 600 mensen de GKv (tegen 450 instromers), daarna liep de uitstroom op naar ongeveer 2500 leden per jaar in 2017, en de instroom groeide naar 650. Per saldo dus een ledenverlies van 1850 leden. Van deze uitstroom ging ongeveer een derde naar andere gereformeerde kerken, een derde naar evangelische kerken en een derde sloot zich niet aan bij een kerk. In veel gemeenten deed de uitstroom zich voor als een soort vertrek golf, die daarna ook weer overging. Het landelijke beeld wijst op een verschijnsel dat nog niet voorbij is.

Ik heb de vertrekredenen ondergebracht in vier typen: theologisch, liturgisch, sociaal en missionair. (zie kader).

De antwoorden van de mensen die al langer geleden zijn weggegaan, kon ik vergelijken met de mensen die recent zijn vertrokken. In beide groepen geven theologische motieven de doorslag. Liturgische motieven komen op de tweede plaats. Die liturgische motieven zijn in de afgelopen tijd wel belangrijker geworden, maar niet doorslaggevend. Sociale motieven zijn ook van groot belang. Veel mensen gaan op zoek naar een gemeente waar zij en hun

...het meest desastreuze effect: de gemeente hield op een aantrekkelijke gemeente te zijn voor (jonge) gezinnen

kinderen meer aansluiting hebben. Er zijn weinig mensen die vertrekken om missionaire motieven. Kennelijk zijn de vertrekkers op zoek naar een gemeente waarbinnen ze zich beter thuis voelen, en nemen ze het voor lief dat ook die evangelische

gemeente niet erg naar buiten gericht is. Het overgrote deel van de overstappers is (ook na enige jaren) nog blij met de overstap. Ze hebben het ervaren als een goede beslissing die hen geestelijk heeft verrijkt. Maar, een klein deel van de overstappers heeft ook minder goede ervaringen. Ze missen bijvoorbeeld de diepgang in de preken of lopen aan tegen een soort leiderschap dat niet open staat voor kritiek. Soms blijkt het moeilijk om in een grote gemeente, met inspirerende vieringen, echt je plek te vinden. En vaak gaat de zoektocht

Theologisch: Meer aandacht voor genade, Geest en gaven, ruimte voor geloofsdoop

Liturgisch: Enthousiastere vieringen met eigentijdse muziek, praktische preken

Sociaal: Meer contact met geestverwante mensen, meer leeftijdsgenoten voor mijn kinderen

Missionair: de gemeente is meer bezig met zijn missionaire opdracht

dan verder, naar een volgende gemeente waar men wel z'n draai vindt.

Het verhaal van de achterblijvers verschilt per gemeente. In sommigen gemeenten zijn er één of twee gezinnen vertrokken, en daar merkte men niet zo veel van. Veel schrijnender was het als uit een gemeente binnen korte tijd vijf tot tien gezinnen weggingen. In veel gevallen ging het dan ook nog eens om mensen die actief waren in de muziek, de kringen, de liturgiecommissie of het jeugdwerk. Daar vielen gaten die niet konden worden opgevuld. Er viel een gat in de leeftijdsopbouw waardoor het -in een later stadium- ook moeilijk werd de

In de zomer van 2021 deed ik een onderzoek onder mensen die zijn overgestapt van een gereformeerde kerk naar een evangelische gemeente. Het onderzoek diende als afstudeerscriptie voor mijn Master Christelijke Spiritualiteit aan de TU in Kampen. Ik heb het verzamelde materiaal inmiddels ook gebruikt voor mijn boek 'Veranderen van Kerk' dat in november 2022 is uitgekomen'. In het onderzoek besteed ik aandacht aan onder meer de volgende vragen: Wanneer vond de uittocht van gereformeerd naar evangelisch plaats, en om hoeveel mensen gaat het? Waarom gingen mensen weg? Hebben ze met hun overstap bereikt wat ze wilden? En hoe kijken ze na verloop van tijd op de overstap terug? Ook besteed ik aandacht aan het verhaal van de achterblijvers. Hoe was het voor hen om een deel van hun gemeenteleden kwijt te raken en wat deed het met de gemeente? Uit dit alles probeer ik een aantal lessen te leren. Hoe kunnen evangelische en gereformeerde christenen elkaar versterken?

ambten te bemensen. En, het meest desastreuze effect: de gemeente hield op een aantrekkelijke gemeente te zijn voor (jonge) gezinnen. Nog meer gezinnen vertrokken en er kwamen geen nieuwe leden bij. En zo zette de neergang in.

En dat laatste is een voorbeeld van hoe evangelische gemeenten gereformeerde kerken kunnen verzwakken. Er is sprake van onderlinge concurrentie, in een land waar de kerken sowieso steeds kleiner en leger worden. Mijn pleidooi is dat je dit niet moet laten gebeuren. Gereformeerd en evangelisch hebben veel meer gemeen dan ze zelf vaak beseffen. Ze zijn trouw aan het Woord van God, ze willen in hun dagelijks leven aan de slag met hun geloof, ze hebben oog voor het werk van de Geest en voor persoonlijke bekering, ze

leggen zich toe op het onderwijzen van volgende generaties en ze zien uit naar het komende Koninkrijk van God. Mijn overtuiging is dat beide groepen christenen niet langs elkaar heen moeten leven, maar samen hun verantwoordelijkheid mogen oppakken voor het meewerken aan de komst van het koninkrijk van God.

Gereformeerden zouden daarbij van evangelische christenen bijvoorbeeld veel kunnen leren over het werk en de kracht van de Geest, over een dagelijks leven waarin Christus het voor het zeggen heeft en waarin je blijmoedig en vrijmoedig getuigt van je geloof. En kunnen leren van vieringen waarin dit allemaal een plek krijgt. En evangelische christenen zouden van hun gereformeerde broers en zussen wellicht iets kunnen leren over de kracht van een traditie,

zowel theologisch als liturgisch. Over leiderschap en toezien daarop, of over het vormen van een hechte gemeenschap.

Een eerste prioriteit zou mogen zijn dat gereformeerde en evangelische christenen lokaal de handen ineenslaan bij het organiseren van hun jeugdwerk. Het is een gezamenlijke missie dat nieuwe generaties Christus leren kennen en in Hem leren geloven. Het interesseert de hedendaagse jongeren nauwelijks van welke kerk ze lid zijn en des te meer of ze door hun geloofsofvoeders gezien of gehoord worden. Op kerken die elkaar negeren of de tent uitvechten knappen ze gegarandeerd af, samen met hun ouders. Dat zouden we niet moeten willen.

Ik wil dit artikel afsluiten met een aantal bemoedigende observaties. Een deel van de overstappers keert na verloop van tijd terug en is dan aangenaam verrast. "Als de kerk tien jaar geleden zo had gefunctioneerd, dan had ik helemaal niet weg hoeven gaan." De liturgie is op veel plaatsen gemoderniseerd en de cultuur is minder competitief. Het

valt bijvoorbeeld op dat de GKv veel minder bezig is met het eigen gelijk en meer gericht op de toekomst en op de buitenwereld.

Sowieso blijken gereformeerde kerken meer open te staan voor andere

Het interesseert de hedendaagse jongeren nauwelijks van welke kerk ze lid zijn en des te meer of ze door hun geloofsofvoeders gezien of gehoord worden

vormen van spiritualiteit. Het zou de opmaat kunnen zijn voor een gezamenlijke zoektocht waarin het draait om werkelijke verbondenheid met Jezus Christus en zijn missie in deze wereld, en waarbij meerdere manieren van vieren en dienen worden ingeoefend.

De GKv en NGK staan aan de vooravond van een landelijke fusie,

die ook op plaatselijk niveau zal leiden tot nieuwe ontmoetingen en vormen van samenwerken.

Dit proces brengt ongetwijfeld de nodige organisatorische vraagstukken met zich mee, en die behoeven gepaste aandacht. Maar de belangrijkste vraag mag zijn: hoe dienen we samen de Heer, hoe zijn we samen zijn lichaam op aarde. Dat vraagt om een geestelijke benadering. En daarbij is het veelbelovend dat de onderlinge nieuwsgierigheid en openheid groter zijn dan vroeger.

.....

Gertjan Oosterhuis, predikant van samenwerkingsgemeente de Verbinding, Hilversum

¹G. Oosterhuis, *Veranderen van Kerk, hoe gereformeerd en evangelisch elkaar kunnen versterken*. Buijten en Schipperheijn Motief, Amsterdam 2022.

Samenvatting

Gertjan Oosterhuis deed onderzoek onder mensen die zijn overgestapt van een gereformeerde kerk naar een evangelische gemeente. Het blijkt dat de uitstroom rond 2000 op gang is gekomen en sindsdien is gegroeid. Hij heeft de vertrekredenen in vier typen ondergebracht. Op de eerste plaats komt het theologisch motief, gevolgd door het liturgisch motief, dan het sociale en als laatste het missionaire motief. De evangelische gemeenten kunnen gereformeerde kerken verzwakken, omdat in de gereformeerde kerken actieve mensen weggaan. Er is sprake van onderlinge concurrentie, in een land waar de kerken steeds kleiner en leger worden. Dit moet je volgens Oosterhuis niet laten gebeuren.

Lea

Deze zomer bracht de gelegenheidsformatie **Musketiers** het titelloze debuutalbum uit. De **Musketiers** worden gevormd door de soloartiest Bertolf, zanger Paskal Jakobsen (BLØF), troubadour Daniël Lohues en pianist en zanger Paul de Munnik (vormde ooit een duo met Thomas Acda).

Een van de liedjes heet Lea en gaat ook over Lea. Ik weet niet zeker of de mannen hier aan de Bijbelse figuur denken. Want die Bijbelse Lea kennen we. Zij is de oudste dochter van Laban, en daarmee een nicht van Jakob. In tegenstelling tot haar zusje Rachel, voor wie Jakob valt als een blok, ontbeert Lea elke schoonheid, zo lijkt het.

Het is maar net welke vertaling je gebruikt, maar de vertalers zijn het er wel over eens: de ogen van Lea zijn niet mooi. Ze staat bekend als het meisje met de fletse ogen. Maar daar hebben de **Musketiers** het niet over:

Ik weet het,
de dagen lijken niet voorbij te gaan
Maar lieve Lea, neem nou een ding
van mij aan
Achter die diep donkere wolken in jou
Schijnt toch het licht van een
prachtige vrouw

Dat is niet flets. Wat dat betreft komt Henny Vrienten wat dichterbij bij die omschrijving van Lea's gezicht.

Lea kijkt nooit in de spiegel
want ze houdt niet van wat ze ziet

Maar ook de wijlen bassist van Doe
Maar is hoopvol voor deze vrouw.

Want hij gaat er van uit dat ook voor Lea de ware Jakob op haar wacht, iemand die dicht bij haar wil zijn. Alsof ook Vrienten wil zeggen: houd moed, Lea, het gaat om meer dan alleen het uiterlijk.

In 2009 kwam Stef Bos met de cd *In Een Ander Licht*. Het was een initiatief van omroep NCRV, die de zanger vroeg om twaalf Bijbelse figuren in een lied te vangen. De van huis uit 'gewoon gereformeerde' jongen uit Veenendaal nam deze opdracht met beide handen aan.

Een van de Bos-personages is diezelfde Lea. Bos maakt van haar een cynische, een verbitterde vrouw. Ondanks dat zij de oudste van de twee zusjes was, was Lea toch de mindere voor Jakob. Maar ja, vader had Lea uitgehuwelijkt aan zijn neefje, volgens de heersende regels. Je hoort de verwijten van Lea:

Je hebt gevochten
met jezelf, zeg je
tot het einde van de nacht
en je gelooft je eigen leugens
alsof je denkt
dat ik niet weet waar jij was
wat doe ik hier nog
wat houdt mij hier vast

Nee, het is niet de liefde die Lea bij Jakob houdt. Neef en nicht zijn tot elkaar veroordeeld als echtelieden. Wat ze delen, zijn alleen DNA-zaken. Zeker geen liefde. Ook niet een gearrangeerd of noodzakelijk huwelijk. Waar vader Isaäk later zijn vrouw Rebekka gaat liefhebben, na bemiddeling van Abrahams knecht Eliëzer, is dat bij Jakob en Lea zeker niet het geval. Of de **Musketiers** over hetzelfde meisje zingen, dat blijft nog wat in het midden hangen. Misschien ook goed – liedjes gaan niet altijd over wie je denkt dat liedjes gaan.

Liedjes:

Musketiers – Lea:

Henny Vrienten – Lea:

Stef Bos –
Lied van Lea -
Wat doe ik hier nog:

Kerkverlating?

Vergeet het maar!

'Gardijn is versopen in het pausdom', notuleerde de Amsterdamse kerkenraad in de 17e-eeuw. Zijn eigen vrouw klaagde erover dat hij zelfs op de Dam predikanten publiekelijk uitschold voor leugenaars en schelmen. Deze toch wel wat minder fijngevoelige verslaglegging van een huisbezoek spreekt boekdelen. Wie uit de gereformeerde kerk wegbleef, of daaruit vertrok, werd als verloren beschouwd.

De notulist van de Delftse kerkenraad schreef in 1580 weliswaar wat beschaafder, maar gebuikte ook stevige taal. In dat jaar werd namelijk timmerman Arent Dircksz na een langdurige tuchtprocedure afgesneden. Hij kwam immers nooit meer in de kerk en nam niet deel aan het avondmaal. Want hij wilde zich niet onder opzicht en tucht van de gereformeerde kerkenraad stellen, 'welck soveel te seggen is dat hij onder het jock Christi nijet begeert te staen'. Wij komen verderop nog terug op deze genotuleerde uitspraken. De gereformeerde kerk vormde een gesloten gemeenschap. Maar niet in de negatieve zin dat ze wereldvreemd was. Het was een echte volkskerk met leden uit alle sociale lagen van de samenleving, van regenten en burgermeesters tot en met de spreekwoordelijke 'Jan Rap en zijn malle maat'. Predikanten discusseerden zelfs - zoals we hierboven zagen - op het marktplein van de stad met buitenstaanders. Als het ging om

'concurrentie' met andere godsdienstige gezindten, werd gestreden op het scherpst van de snede.

Met dat laatste was de gereformeerde kerk niet uniek. De Amsterdamse pastoor Marius waarschuwde: 'Amsterdamers, let op uw saeck, want een houwelyck met een persoon, sittende in de gereformeerde religie, brengt onordentlykheden, dewelck geschieden tegens Godt'. Hij probeerde het nog netjes te zeggen. De roomse jurist en theoloog Frans van Dusseldorp vergeleek een huwelijk met een gereformeerde partner, met de zonde van seks met een dier waarop volgens Leviticus 20:15 en 16 de doodstraf staat.

Kende de gereformeerde kerken gemengde huwelijken, een doopsgezinde die huwde met een gereformeerde werd onverbiddelijk uit de eigen gemeente gebannen. De lutheranen in de Nederlanden waren veelal Duitstalige inwoners. Ook zij deden in dit opzicht niet onder voor andere kerken. Een

lutherse ondernemer verklaarde ooit toen zijn zoon verliefd werd op een gereformeerd meisje: 'Ik ben rechtzinnig oud-Luthersch, al onze kantoorbedienden, al onze booien zijn Luthersch en ik zal nooit dulden, dat deze keten van Luthersche wezens in de war raakt door eene schoondochter'.

Bovengenoemde voorbeelden doen vermoeden dat kerken vroeger bepaald niet oecumenisch dachten. Dat neemt niet weg dat er in de praktijk kerkelijk werd 'geshopt'. En dan bedoelen we hier niet dat iemand de ene predikant liever hoorde dan de andere. Daarvan weten we ook wel voorbeelden te noemen. Maar we doelen hier op mensen die weliswaar waren aangesloten bij de gereformeerde kerk, maar bijvoorbeeld twijfelden of zij hun kindje zo spoedig mogelijk na geboorte rooms moesten laten dopen. Of dat zij diensten bezochten van een doopsgezinde vermaning, omdat daar zo duidelijk werd gesteld wat in het leven wel en

Kerkverlating ligt immers buiten de macht van een mens

niet is toegestaan. Of - niet te onderschatten(!) - een andere kerk bezochten omdat de (schoon)familie daar lid was, of buurtgenoten, of de (nieuwe) werkgever, kortom: dan was er een (sterk) sociaal aspect aan de orde. In haar studie over de kerk van Haarlem na de Reformatie, constateert Joke Spaans dat Haarlemmers die van kerk wisselden, dat vaker deden vanwege de sfeer dan dat deze gemeenteleden zich druk maakten om de zuiverheid van de leer.

We willen nog even terugkomen op de citaten waarmee wij hierboven

begonnen. Behalve verschil in stijl van notuleren - in deze voorbeelden - tussen Amsterdam en Delft, is er ook een overeenkomst. Want wie verdrinkt (notulen Amsterdam) is dood. En wie niet buigt voor Christus (notulen Delft) gaat ook de dood tegemoet, als er geen bekering volgt. Buiten de kerk (bruid van Christus) is er geen heil. Dat werd toen ook volop zo beleefd. Bij ons gebeurt het dat iemand via een briefje aan de kerkenraad laat weten dat hij of zij zich van de gemeente onttrekt. Een dergelijke mededeling hoefde iemand 400 jaar geleden niet

te doen, want dat werd niet ingewilligd. Daarmee kon een kerkenraad niets. Kerkverlating ligt immers buiten de macht van een mens. Geen menselijk besluit is daarop van invloed. Alleen God Zelf kan iemand van de kerk laten scheiden, door de dood of door afsnijding. Want ook dat laatste is - volgens antwoord 85 van de Heidelbergse Catechismus - een daad van God.

.....

Huib Noordzij is auteur van o.a. Handboek van de Reformatie en woont in Barneveld

- Er kan een moment komen dat het enige dat we nog kunnen doen is: onze kinderen liefhebben. Maar dat is iets groots want dat is evangelie: genade om niet. Dat is de incarnatie van het evangelie als gesprek misschien niet meer echt mogelijk is. Dat is evangelisatie met daden, de stille liefde van God voor de wereld present stellen.. -

Stefan Paas

Spel tussen licht en stenen

Claude Monet (1840-1926) was een impressionist. Het ging de impressionisten niet om het object dat ze voor zich hadden, maar om de beleving van het moment (de impressie). Hun werken hebben dan ook iets vluchtigs en schetsmatigs.

Monet maakte niet alleen een serie schilderijen van de kathedraal van Rouen, maar ook van hooimijten, populieren, van een brug en de parlamentsgebouwen in Londen en van Venetië. En meer dan dertig jaar werkte hij in zijn eigen tuin in Giverny aan zijn bekende serie waterlelies.

Bij een eerste blik op het schilderij hiernaast zie je niet meteen wat het voorstelt. Een groot kleurvlak, opgebouwd uit blauwe, groene, lila en grijze verfstreken neemt bijna het hele doek in beslag. Erboven en links ernaast blijven een paar smalle grijzige vlakken over. Pas als je de titel gelezen hebt – *Kathedraal in de mist* – begin je het een en ander te herkennen: het boogvormige portaal, het ronde roosvenster en de spitse torens.

Dat je dat niet onmiddellijk ontdekte is niet zo gek, want eigenlijk was Monet, de maker van het schilderij, niet echt geïnteresseerd in die kathedraal. Het ging hem niet om het kerkgebouw of om de beelden aan de gevel, en al helemaal niet om de betekenis ervan. Hij was gefascineerd door het spel tussen het licht en de stenen. De visuele beleving, de ervaring die hij onderging op het moment dat de zon door de mist probeerde te dringen – die wilde hij hier vastleggen.

In een paar jaar tijd schilderde Monet de kathedraal maar liefst dertig keer, op verschillende tijdstippen en in wisselende weersomstandigheden. Telkens probeerde hij het effect dat de atmosfeer op dat ene moment op hem had weer te geven.

Alle religieuze symbolen liet hij daarbij achterwege. Veel mensen vonden dan ook dat de kathedralen van Monet getuigden van nihilisme. Maar anderen, die de kerk en het christelijke geloof achter zich hadden gelaten, waren diep onder de indruk. Deze schilderijen gaven hun de sensatie van een intense en mysterieuze band met de natuur. En dat voelde voor hen als een nieuwe spiritualiteit, los van dogma's en traditie.

In onze tijd laten steeds meer mensen de kerk achter zich. Hoe komt dat? Heel wat onderzoeksrapporten, studiedagen, boeken en podcasts zijn inmiddels aan het probleem gewijd. Zijn kerkverlaters los van God?

Duidelijk is wel dat velen van hen buiten de kerk op zoek gaan naar een nieuwe spiritualiteit, en dat voor hen momenten van diepe beleving belangrijker zijn dan het aannemen van de boodschap van Christus die ze in de kerk hoorden.

Maar is God los verkrijgbaar? Christus wilde zijn kerk bouwen als pilaar van de waarheid. En als tempel waar Hij met zijn Geest woont. Nergens bestaat dan ook een mooier spel tussen licht en stenen dan in die tempel. Want op iedere steen schijnt dag en nacht het licht dat ons verlicht 'met de kennis van zijn luister, die afstraalt van het gezicht van Jezus Christus' (2 Kor. 4:6).

Laten we bidden dat de kerk dit licht niet verduistert. En dat onze broeders en zusters de weg naar dit licht terugvinden en ontdekken hoe vreugdevol het is om een levende steen te zijn tussen de andere stenen!

Ida Slump-Schoonhoven

Claude Monet, Kathedraal in de mist, 1894

Van sabbat naar zondag

De sabbat was voor de Joden in Bijbelse tijden een door God opgedragen rustdag. Jezus ging op sabbat naar de synagoge en Hij en zijn leerlingen hielden zich aan de sabbat, maar minder streng dan volgens veel

Slaven en armen konden niet wekelijks een vrije dag opnemen

farizeeën en schriftgeleerden zou moeten.

Ook proselieten, mensen die niet Joods van geboorte waren, maar wel het joodse geloof aanhingen, hielden de sabbat. Daarnaast waren er godvrezenden. Zij sympathiseerden met het joodse geloof, maar hielden zich niet aan alle wetten. Lydia de purperhandelaar was zo'n godvrezende. Zij was gewend om op de sabbat andere vrouwen te ontmoeten bij een gebedsplaats aan de rivier, net buiten Filippi. Daar ontmoetten Paulus en Lukas haar (Hand. 16:11-16).

Het is goed mogelijk dat christenen vanuit deze groepen de sabbat als rustdag bleven aanhouden. Maar we lezen nergens dat hierover discussie is geweest. Over de besnijdenis was wel veel te doen. Bepaalde joodse christenen vonden dat christenen

uit de heidenen zich moesten laten besnijden, net als de proselieten. Omdat deze discussie het evangelie dreigde te overheersen werd het apostelconvent georganiseerd waarover we in Handelingen 15 lezen. Op deze vergadering stelde men een minimaal aantal gedragsregels op. Maar het houden van een rustdag hoorde daar niet bij. Zo'n voorschrift zou ook niet voor iedereen uitvoerbaar zijn: Slaven en armen konden niet wekelijks een vrije dag opnemen. Christenen hielden wel samenkomsten. In het begin dagelijks, later vooral op de eerste dag van de week, vaak in de avond. (Hand. 2:46; 5:42, 20:7). De discipelen waren daar al mee begonnen (Luk. 24:1,13). De sabbat ná Jezus' sterven en vóór zijn opstanding was een bijzondere sabbat. Na deze sabbat, dus op zondag, begon namelijk het feest van het Ongedesemde Brood (Joh. 19:31, Lev. 23:5-7). Dan werd de eerste schoof gerst aan God aangeboden en werd er een eerstelingenoffer gebracht. Paulus zegt niet voor niets dat Jezus als eerste of eersteling is opgestaan uit de dood. Maar hij spoort de gelovigen niet aan om die dag als rustdag te vieren.

De sabbat en de andere feestdagen zijn namelijk geen doel op zich, maar een voorafschaduw. Ze wezen

vooruit naar Christus. (Kol. 2:17). Nu Christus gekomen is, moedigt Paulus de gelovigen aan om voor Hem te leven, of ze de feestdagen nu vieren of niet.

Daarbij mogen ze hun broeders en zusters niet vanwege hun andere gewoonten veroordelen (Rom. 14:5-10). In Galaten 4:9-11 ziet Paulus gelovigen die vanuit het heidendom tot Christus zijn gekomen doorschieten naar een joods wetticisme. Hij vindt dat geen vooruitgang, maar achteruitgang.

Nu Christus gekomen is, moedigt Paulus de gelovigen aan om voor Hem te leven

Zondag is dé dag om samen Jezus' opstanding te vieren. De zondag als rustdag vinden we niet terug in de Bijbel. Maar we leven in een jachtige tijd waarin we vaak meer consumeren dan goed voor ons is, en waarin dat 24/7 mogelijk is. Juist dan kan het betekenisvol zijn om op zondag even pauze te houden en niets te kopen of te verkopen. Zodat Jezus meer tijd en ruimte krijgt in ons leven.

Gewoon geloven

Both schrijft in zijn voorwoord dat hij op zoek is gegaan naar een manier

om de meest alledaagse dingen met God te verbinden. De verbinding tussen geloof en dagelijks leven is lastig. Hoe geef je je geloof vorm, als het leven voortkabbelt en hoe houd je, met Boths eigen woorden, je geloof aan de gang?

Hij merkt op dat onze cultuur geen groot verhaal meer wil, maar juist kleine alledaagse dingen die richting geven aan het leven. Na het lezen van dit boek weet je dat juist de grote verhalen van verlossing en bevrijding overeind blijven. Vanuit een tiental alledaagse zaken zoals o.a. eten, slapen, geld, heilig leven, feest en troost

gaat de Bijbel in het Oude en Nieuwe Testament open en worden verbindingen gelegd met hedendaagse vragen en moeite. Zo is de slaap van de mens een geschenk, maar soms kun je niet slapen door zorgen zoals de dichter van Psalm 63. God gebruikt de slaap echter ook om in dromen te openbaren. Dan is er nog het verband tussen slapen en de dood: 'in Christus ontslapen'. Tenslotte: slaap kan ook het tegenovergestelde van waakzaam zijn. Wie slaapt verwacht Jezus' terugkomst niet. De hoofdstukken zijn erg geschikt om te bespreken in een groepsgebesprek. Zo geeft ook hoofdstuk 4 'Ik weet het niet meer', stof tot nadenken en gesprek. Both legt de nadruk op het punt dat de Bijbel vol is van mensen die het niet weten. Het hoort bij geloven dat we heel veel niet zeker weten en tegen-

woordig minder stellig durven praten over onderdelen van het geloof. Abraham wist heel weinig toen God hem riep, maar durfde toch te gaan. Both ziet geloven meer als een reis die je, net als Abraham, vol vertrouwen begint. De woorden stellig en vertrouwen doen mij meteen denken aan de catechismusvraag over waar geloof; een indringend gesprekspunt! Een mooie afsluiting vormt het laatste hoofdstuk over kruisvormig leven. Jezus wordt gekruisigd en daarmee is het kwaad overwonnen. Geloven betekent dat zichtbaar wordt dat je bij Christus hoort en het consequenties heeft voor je daden. Het kruis en de betekenis ervan moeten midden in ons leven komen staan. Dit boek helpt, door alledaagse zaken te benoemen, je leven met Christus vorm te geven. (PZ)

Samen geloven

Samen jong is de Nederlandse vertaling en bewerking

van het Amerikaanse onderzoek *Growing Young*. Dit onderzoek zocht een antwoord op de vraag hoe het komt dat er geloofsgemeenschappen zijn die jongeren tussen de 15 en 29 jaar weten aan te trekken en te behouden, terwijl andere gemeenschappen hun jongeren juist verliezen.

De conclusie is dat de denominatie (evangelisch, orthodox, Rooms Katholiek of vrijzinnig), de kleur van de diensten (klassiek of met veel eigentijdse vormen) en zelfs de kwaliteit

van de preken niet doorslaggevend is. De gemeenten die aantrekkelijk zijn voor jongeren blijken een aantal waarden te delen. Het gaat dus niet om uiterlijkheden maar om een cultuur waarin jongeren - en ook ouderen - zich thuis voelen.

Deze kernwaarden zijn als volgt samen te vatten: Prioriteit geven aan jonge generaties, Jezus' boodschap serieus nemen, Hart voor jongeren hebben, Verantwoordelijkheid geven, Een warme gemeenschap vormen en Beste burens zijn. Deze waarden hangen met elkaar samen, waarbij de boodschap van Jezus centraal staat.

In *Samen jong* vinden we een Bijbelse onderbouwing van deze kernwaarden, en een toepassing op de Nederlandse situatie met behulp van onderzoeksgegevens en ervaringsverhalen. *Samen jong* benadrukt dat deze waarden niet alleen van belang zijn voor jongeren en jeugdwerkers maar voor de hele gemeente. Opvallend is dat de zes kernwaarden bijna naadloos aansluiten bij de vijf sleutels uit de conclusie van het rapport van Niels de Jong, *Young Urban Protestants* (2011), een onderzoek naar jongeren van 20-35 jaar in een aantal stadskerken.¹⁾ We weten het dus eigenlijk al. Nu nog (meer) toepassen. (RK)

Pieter Both, *Gewoon geloven. Het alledaagse bestaan als plek van God*, Buijten & Schipperheijn Motief, Amsterdam, 2022, ISBN 978 94 6369 182 6, 157 pag., € 18,50

Sabine van der Heijden, Vincenza la Porta e.a. *Samen jong, Kernwaarden van een kerk met alle generaties*, 2021, KokBoekencentrum, ISBN 978 90 435 3761 2, 160 pag., € 18,99

Je bent jong en je wilt wat

Deze slagzin van omroep Veronica (1975) is nog steeds veel in gebruik voor jongerenactiviteiten, maar inmiddels ook een oude bekende in het dagelijks leven. Het grappige is dat het vaak ouderen zijn die hem gebruiken. Mensen die al wat op leeftijd zijn en met wilde plannen rondlopen menen zich te moeten verontschuldigen. Je wilt immers door je omgeving niet voor gek worden verklaard. Dus beweer je een beetje lacherig: 'Ach ja, je bent jong en je wilt wat.'

Goed beschouwd is het een nog-al nietszeggende uitdrukking, zeker als je hem legt naast die andere: 'Je bent zo oud als je je voelt.' We worden steeds ouder, gezonder en fitter; uit onderzoek blijkt dat je op je 60ste mentaal op hetzelfde peil functioneert als iemand van 25, terwijl iemand van pakweg 40 op heel veel terreinen als oud wordt gezien. Kortom, wanneer ben je nog jong genoeg om wat te willen, maar er op een bepaald moment juist te oud voor?

Zouden jongeren en ouderen in de basis wel zoveel verschillende dingen willen? Of je nu 18 bent of 80, we willen allemaal serieus genomen worden. Levenslang zoek je immers naar zingeving, je wilt gezien worden, in een gemeenschap

functioneren. Trouw, liefde, gezondheid, toekomst, troost, aandacht, allemaal van die dingen die ertoe doen. Er actief aan werken is niet altijd mogelijk, maar het verlangen blijft en is toch zeker niet aan leeftijd gebonden?

In de kerk leven we met een bont gezelschap samen: jong en oud, mannen en vrouwen, hoog- en laag opgeleiden, rijk en arm. Een uniek en kwetsbaar samenraapsel, niet bij elkaar vanwege sympathieën of liefhebberij. Wat ons bindt is een God en Vader die we kunnen kennen uit de Bijbel. Wat we geloven is de vergeving van de zonden en tekortkomingen door het offer van Jezus Christus. En wat we willen is door de Geest één zijn in geloof, hoop en liefde. Je kunt in de kerk levenslang terecht zonder

je te hoeven verontschuldigen dat het niet past bij status, mode of cultuur. Wat wil je nog meer?

Toch haken mensen af, jongeren én ouderen. Teleurgesteld, in de ander, in zichzelf? Teleurgesteld in de kerk, vanwege de mensen, om de inhoud? Of teleurgesteld in God? De kerk voelt niet altijd als een warme deken. Dat komt pas op de jongste dag als je onbekommerd mag functioneren in Gods Koninkrijk, helemaal, zonder beperkingen.

Het geloof cadeau doen kunnen we niet; God doet dat wel. Wat je ermee doet is je eigen verantwoordelijkheid. En wat we wel kunnen is laten zien wat Gods liefde met ieder van ons doet. Daar ben je nooit te jong of te oud voor.

BONDIG

Met Thomas a Kempis in Zwolle

Ontmoetingsdag 20 april 2023

In het vorige nummer van *WegWijs* kondigden we onze ontmoetingsdag al aan: we gaan naar Zwolle en we gaan nadenken over de vraag of Thomas na zoveel eeuwen ons nog steeds iets te zeggen heeft. Zijn boekje 'De navolging van Christus' was eeuwenlang een bestseller, maar wat kunnen we vandaag nog van hem leren?

De ochtendbijeenkomst vindt plaats in de Onze Lieve Vrouwe Basiliek in Zwolle, de kerk tegen de Peperbus aan. Daar spreken Jos Douma en Thomas-kenner Mink de Vries over Moderne Devotie en Jezus volgen in onze tijd. Mink zal meer vertellen over de bijzondere plek waar we bij elkaar komen: in deze kerk bevinden

zich ook de overblijfselen van Thomas a Kempis. Dichter bij deze moderne devoot kun je niet komen... Daarna verkassen we – langs een verrassende bezinningsroute – naar de Plantagekerk voor de lunch. Het middagdeel is een keuzeprogramma. Daarover kunnen we alvast iets meer vertellen.

WEETJE

Wist je dat het Amerikaanse onderzoek 'Growing Young' ook onderzocht welke eigenschappen niet noodzakelijk waren om jongeren bij de kerk te houden? Daarmee is niet gezegd dat sommige van deze punten niet helpend bleken, maar noodzakelijk waren ze in elk geval niet. Vooral traditionele kerken kunnen opgelucht ademhalen, die hoeven niet hun traditie te verloochenen. Dit is de lijst van niet noodzakelijke eigenschappen:

1. Grootte van de kerk
2. Ligging van de kerk
3. Leeftijd van de kerk
4. Of de kerk aangesloten is bij een hip kerkverband of helemaal geen
5. Hippe uitstraling
6. Groot modern gebouw
7. Groot budget
8. Eigentijdse aanbiddingsmuziek
9. Verslapt evangelie: genade zonder bekering,
10. Vermakelijk programma.^[1]

Jongeren vinden het belangrijker dat kerken warme gemeenschappen zijn waar ze gezien worden en dat het evangelie over het echte leven gaat. Ofwel: *practice what you preach, church!* De echte investering die de kerk nodig heeft zijn bekeerde mensen.

[1] Zie voor meer omschrijving: Powell Kara, Muller Jake, Griffin Brad, *Growing Young: 6 Essential Strategies to Help Young People Discover and Love Your Church*, (2016: Baker Books, Grand Rapids), 25-27

Durven we als gemeente te zeggen: Joh, ik heb het idee dat je eigenlijk wel klaar bent met de kerk. Klopt dat? Wanneer denk je dat je voor het laatst in onze gemeente zult zijn? Zullen we een keer ergens wat gaan drinken, als afsluiting van deze tijd? Kunnen we je een cadeau meegeven? Mogen we je een zegen meegeven? Als we als gemeente tekort zijn geschoten in aandacht of begeleiding, kunnen we daarvoor dan ook onze spijt betuigen (...)?
Martine Versteeg

WWWENZO

‘Niet mét en niet zónder de kerk kunnen.’

In de podcast ‘De kerk en ik’ spreekt Elbert Smelt met een groot aantal mensen over de kerk.

Met zijn vader en broers, pioniers, theologen, filosofen.

De zoektocht gaat langs kloosterleven, kerk zijn na corona, pionierskerken, muziek in de kerk, millennials en kerk, tradities, familie.

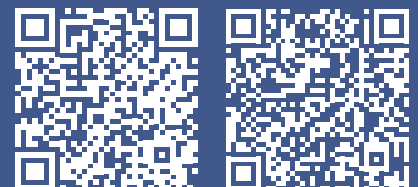
Een boeiende en breed georiënteerde podcast die je inzicht kan geven in de plek van de kerk in onze maatschappij, waarin je misschien meer zicht krijgt op kerkverlaters en hun beweegredenen. Het is regelmatig een spiegel die je aan het denken zet, een confrontatie met vragen die er leven. Elbert verwoordt in de laatste aflevering dat hij nieuwe liefde voor de kerk heeft gevonden. Hij heeft ontdekt dat er voor de millennials te weinig spiritualiteit is in het dagelijks leven, maar dat de kerk er kennelijk ook voor is om je een schop onder de kont te geven om aan de slag te gaan in de wereld van je hemelse Vader en niet teveel te navelstaren. Mensen ervaren leegte, het is goed om dan op tijd te gaan zitten bij die ‘ingewikkelde’ baby Jezus die weer terug gaat komen. En ondertussen brengen we zijn lessen in praktijk en gaan ’s avonds rustig slapen omdat Abba in charge is.

Er zijn verschillende mogelijkheden voor verdieping of ‘verpozing’:

- Workshop met Jos Douma
- Korte film met een ‘beeldverhaal’ over Thomas in 2022 in Zwolle!
- Boottocht door de stadsgracht van Zwolle
- Bezoek aan de plaats waar het klooster van Thomas a Kempis gestaan heeft: de Agnietenberg
- Stadswandeling onder leiding van een deskundige Zwollenaar

Kortom, redenen genoeg om de datum te noteren! Onze traditionele bondsdag krijgt zo een mooi vervolg, rond een thema, in een boeiende stad. En uiteraard is er tijd en gelegenheid om elkaar te ontmoeten. Ook als je maar een deel van de dag kunt bijwonen: hartelijk welkom.

Nadere details over exacte tijden en parkeren enzovoort in het volgende nummer van *WegWijis*.

Lekkum

Vlak bij Leeuwarden ligt het dorpje Lekkum. Dit dorpje aan de Dokkumer Ee telt een kleine vierhonderd dorpsbewoners. met de dorpen Snakkerburen en Miedum vormt Lekkum sinds mensenheugenis een gemeenschap. Wat heeft zo'n dorpje te bieden? Het heeft een eigen basisschool en een dorpshuis. Daarnaast staat al sinds 1825 een poldermolen in het dorp. De bewoners hebben hun eigen kaatsvereniging en een jaarlijkse hardlooppwedstrijd. En ze hebben een kerk, de Sint-Ceciliakerk. De toren van deze kerk is in 1896 gebouwd, toen de kerk al ruim honderd jaar op die plek stond. De kerk is vernoemd naar Cecilia, een Romeinse martelares en heilige in de Katholieke Kerk. Het verhaal gaat dat ze uit een Romeinse voorname familie kwam. Ze zou zeer jong zijn gedwongen te huwen met iemand uit een andere Romeinse adellijke familie. Ze vond troost in de muziek en stierf de marteldood omstreeks 230. Ze werd patrones van muziek, instrumentenmakers en zangers. Dit kerkgebouw doet nog steeds dienst als kerk. God heeft een bezoekadres, ook in Lekkum. Tijdens de corona-jaren hebben we gemerkt

hoe we God en de gemeente hebben gemist. De Sint-Ceciliakerk heeft zelfs twee kerkgenootschappen in zich. De zondag is voor de Protestantse Gemeente Lekkum. Niet elke zondag, trouwens. Daarvoor is deze gemeente net te klein. Elke tweede zondag komen de protestanten bijeen in deze pittoreske dorpskerk. Het andere kerkgenootschap is de Oudkatholieke Kerk in Nederland. Het is niet echt een gemeente, of een statie, zoals dat binnen deze kerk ook wel eens heet. Daarvoor is ook deze groep gelovigen net iets te krap. Maar 'Lekkum' is de vooruitgeschoven post van de parochie van de stad Groningen. Deze groep komt elke eerste zaterdagavond van de maand bijeen om de eucharistie te vieren. Inderdaad doen de termen Rooms-Katholiek aan. Niet zo heel gek, als je bedenkt dat de Oudkatholieke Kerk teruggaat op de 'oude kerk', toen er nog geen sprake was van deling of schisma's. Een uitgebreide analyse van de Oudkatholieke Kerk gaat te ver voor deze plek. Maar deze kerk kent een liturgie die veel lijkt op wat Rome uitvoert – maar wat de prediking betreft, staat de oudkatholieke kerk in

de traditie van de protestanten. Toen ik pas in Leeuwarden kwam wonen, had ik al eens gehoord van deze gemeente in Lekkum. Op een kwartier fietsen van mijn huis, ongeveer. Nooit kwam ik er binnen. Daar was ook geen noodzaak voor, omdat ik immers onderdak vond bij 'mijn' eigen kerk in de stad. Maar in corona meldde ik me toch aan om eens te komen buurten. Aanmelden, omdat de maatregelen rondom het virus dat vroegen. Zo'n aanmelding geeft dan een stok achter de deur: je wordt écht verwacht, omdat je je hebt aangemeld. Sindsdien fiets ik elke maand naar het dorpje onder de rook van Leeuwarden. Niet omdat de vrijgemaakte kerk zou hebben afgedaan. Of omdat onze kerken vastzitten in conservatisme of doorslaan in progressieve denkbeelden. Wel omdat ook in Lekkum de Bijbel elke maand opengaat. En ook hier iets wordt gezien van het lichaam van Christus – want waar twee of drie zijn vergaderd in zijn naam, daar is Hij ook aanwezig.

IN DE KERK, UIT DE KERK op Beleefmee.nl

Beleefmee.nl

LPB media brengt met
eigentijdse media kerk en
geloof dichtbij mensen.

Scan de QR
en ontdek!

“We zijn gericht op kerkelijke groei maar er is geen aandacht voor kerkverlaters en hun ouders. Dit is een probleem waar wij als kerk mee te maken hebben en waar we vooral in pastoraal opzicht wat aan moeten doen.”

Anja Moesker deed onderzoek, sprak ouders en hun kinderen die de kerk verlaten hadden en zegt: “Het is een kwetsbaar en emotioneel onderwerp dat ouders raakt. Maar ze staan er vrijwel alleen voor en er is te weinig support vanuit de gemeente.” Ze vindt het belangrijk dat we ons bewust worden van dit probleem en erover praten. Ze benoemt de strategieën van ouders die het gevoel hebben dat zij de doopbelofte niet waar konden maken. Hoe ga je om met schaamte, teleurstelling, pijn en verdriet?

Gezin van God

“Ik vind de nonchalance in de kerk heel erg, dat we dit maar laten gebeu-

ren zonder er aandacht aan te schenken!” En ze stelt ons de vraag: ‘Zijn wij het huisgezin van God? Het gezin waar je fouten mag maken, waar je elkaars pijn deelt en elkaar helpt? Of zijn we een verzameling gelovigen in de kerk?’ Daarmee doelt ze ook op de jonge kerkverlaters die vooral het sociale klimaat in de gemeente noemen als reden van vertrek; het oordelen en uitsluiten van mensen maar ook de reacties op het uiten van hun twijfels. “Mogen jongeren twijfels hebben en kunnen ze kritische vragen stellen waar serieus mee omgegaan wordt?” Een aantal punten uit het onderzoek van Anja wordt aangestipt door Martinus Bos, die haar hierover vragen stelt. De uitslagen laten nog op zich wachten maar bekijk de opname van dit gesprek en denk vast mee met hen.

Waarom wel of niet naar de kerk?

Marjolijn van der Stelt deed voor Beleefmee.nl een onderzoekje en stelde vragen binnen de Hogeschool Viaa over kerk en kerkverlating. Deze

interessante interviews zijn bij elkaar gezet en geven de diversiteit weer waar we over door kunnen praten. Bekijk op Beleefmee.nl waarom deze jonge mensen wel of niet naar de kerk gaan.

Op Opkijken.nl zijn allerlei materialen opgenomen in een dossier die linken aan ‘In de kerk, uit de kerk’. Daar zijn een artikel met en zonder cijfers, een video, podcast en dergelijke te vinden voor iedereen die meer studie wil maken van dit thema.

Kind en Wetenschap

Het tweede nummer van WegWijs in 2023 gaat over de verhouding tussen geloof en wetenschap. Het ingewikkelde veld van geloof, natuur en wetenschap kan niemand van ons ontlopen. Jonge ouders krijgen te maken met kinderen die alles weten over dino's en aardlagen en fossielen. En zij stellen hun vragen. Op school en bij verdere studies maken ze kennis met allerlei opvattingen over schepping en evolutie.

We herkennen de verhalen van onze ouders, die geloofden dat de schepping in zes dagen plaatsvond. Vandaag de dag is dat toch anders. Bij de schepping worden meer en meer vragen gesteld. Er wordt gezocht naar een manier om het Bijbelse verhaal te combineren of samen te laten vallen met wetenschappelijke visies over de evolutie. Ouders én grootouders willen niet in de kramp schieten als kinderen en kleinkinderen hun bevragen. Vragen mag! En gaan we samen het gesprek aan.

Verschijningsdatum volgend nummer omstreeks 7 april 2023

Thema volgende nummer

- Juni | Juli
- Ontmoetingsdagnummer
- Moderne Devotie / Thomas a Kempis

ADRESSEN

Voor **abbonementen, adreswijzigingen** etc.:
Administratie steunpunt Bijbelstudie
Postbus 499, 8000 AL Zwolle
tel. 038 427 04 48 (uitsluitend bereikbaar op woensdagochtend tussen 9-12 uur)
Voorkeur gaat uit naar contact per e-mail: administratie@steunpuntbijbelstudie.nl

WegWijs is een uitgave van de Gereformeerde Bijbelstudiebond
Alles over de bond vind je op www.steunpuntbijbelstudie.nl.

Redactie WegWijs

Hoofdredacteur: Frits Tromp
Eindredacteur: Martha Riemer
Redactieleden: Dienneke van de Kamp, Ria Kuijper, Piet Zeilstra, Chris van Zwol.

Voor de **inhoud** van *WegWijs*:
Redactiesecretaris: Frits Tromp
Bleeklaan 3M 8921 GW Leeuwarden
e-mail: redactie@steunpuntbijbelstudie.nl

Abbonementen WegWijs

Leden van verenigingen die bij steunpunt Bijbelstudie zijn aangesloten, krijgen *WegWijs* gratis. Particulier abonnement: €22,50 per kalenderjaar.

Opzeggen: schriftelijk of via e-mail vóór 1 december

Losse nummers van *WegWijs* zijn te bestellen via het bestelformulier op de website www.steunpuntbijbelstudie.nl. De kosten zijn: € 4,25 per stuk. Dit is incl. verzendkosten. De betaling van uw bestelling kunt u direct overschrijven naar bankrekening NL74 INGB 0000 8394 84 t.n.v. van Gereformeerde Bijbelstudiebond te Zwolle o.v.v. *WegWijs*-nummer als betalingsreferentie.

WegWijs is ook verkrijgbaar in **braille, grootletter, digitale** en **gesproken** vorm via CBB, Christelijke Bibliotheek voor blinden en slechtzienden, Postbus 131, 3850 AC Ermelo, tel. (0341) 565499

Overname van artikelen is alleen toegestaan na toestemming van de redactie.

Vormgeving en opmaak *WegWijs*:
LPB media | www.lpbmedia.nl
Druk: Scholma, Bedum;
ISSN-nummer 0929-2136

*Blijf wel trouw aan het geloof, onwrikbaar
gegrondvest in de hoop die het evangelie brengt
Kolossenzen 1:23a*

